

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА АГРАРНО-ПРОМИШЛЕНИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА ЮЖНИЯ ЦЕНТРАЛЕН РАЙОН ЗА НЯКОИ ОСНОВНИ ПРОИЗВОДСТВА

Борис Колев

Важното място, което заема селскостопанското производство в структурата на народното стопанство на Южния централен район (ЮЦР), включващ Пазарджишки, Пловдивски, Смолянски, Старозагорски, Хасковски и Кърджалийски окръг, не се нуждае от специално доказване. При изучаването на мястото и значението на селското стопанство и специално на растениевъдството в районната икономика трябва да се изходи не само от достигнатото равнище на специализация, концентрация и интензификация на производството, но и от връзките със съответните подотрасли на хранително-вкусовата промишленост. По линията на доставките на селскостопански произведения за предприятията, които ги преработват, са създадени много и най-разнообразни производствени връзки. Понеже тези производствени мощности използват суровини, които бързо се развалят и не издържат транспортиране на далечни разстояния, предприятията на консервната промишленост са разположени в територии с висока плътност на суровинната база. Това се налага и от ниския рандеман, например за производството на един тон доматино пюре са необходими 6 тона домати. Както е известно, хранително-вкусовата и специално консервната промишленост е силно материалоемък отрасъл. Според изчисленията на някои икономисти (Луканов и Конарев, 1977), относителният дял на материалните разходи в структурата на един лев обща промишлена продукция през 1950 г. е бил 74%, през 1960 — 76%, и през 1975 г. е вече 85%, от което се вижда, че е налице устойчива тенденция на нарастване. От този факт може да се направи извод, че влиянието на суровинната база се увеличава. Както отбелязва Йорданов (1965), в част от територията на ЮЦР — Пазарджишко-Пловдивското поле, са концентрирани крупни предприятия на хранително-вкусовата и консервната промишленост. Освен Йорданов проблемите на селското стопанство и консервната промишленост на една или друга част от района са били предмет на изследване от Велев (1961), Пенков

и Даков (1962 и 1964), Tyszkiewicz (1980) и други. Важно значение за територията и практиката има изследването на аграрно-промишления потенциал на дадена територия, както и неговата пространствена диференциация. Под аграрно-промишлен потенциал тук ще разбираме произведените количества селскостопански суровини и производството на крайни продукти от хранително-вкусовата промишленост. В статията се прави опит за количествено определяне на аграрно-промишления потенциал на ЮЦР, както и за разкриването на някои негови териториални съчетания. За постигането на тази цел е използван гравитационният метод, наричан често „поле на демографско взаимодействие“ (Медведков, 1965). Потенциалът е определен чрез четири от основните специализиращи селскостопански производства в района и съответните пунктове на преработка (производство на тютюн — тютюнопреработване и тютюнева промишленост, производство на плодове и зеленчуци — консервна промишленост, и лозарство — винопроизводство).

В основата на метода е аналогията между физично поле (електромагнитно, гравитационно) и ареалът („полето“), който се създава около даден достатъчно мощен икономикогеографски обект (селище, предприятие и т. н.). По този начин всеки конкретен обект се разглежда като източник на икономическо влияние или гравитация, откъдето е и името на метода. Ако тази аналогия се продължи, тогава се открива и възможност за измерване на икономическия потенциал във всяка точка от така създаденото „поле“. Свързването на отделните негови точки, които имат приблизително еднакъв потенциал, с изолинии (еквипотенциални линии) показва териториалния обхват на отделните части от изследваната територия, притежаващи различен интензитет на стопански потенциал. Изчисляването на селскостопанския (в случая на аграрно-промишления) потенциал се извършва чрез различни формули, които имат един и същ смисъл. Те се основават на схващането, че с увеличаването на разстоянието между отделните точки и даден мощен гравитационен източник потенциалът намалява и обратно. Тук това е направено посредством прилагането на една от формулите, използвани от Елисева и Лайкин (1976):

$$V_i = \sum_{j=1}^n \frac{F_j}{R_{ij}}$$

където

V_i е потенциалът на i -тия обект (в случая това са АПК),
 F_j — обем на производството (в натура) в j -тия АПК,
 R_{ij} — разстояние между i -тия АПК и j -тия пункт, в който

са разположени съответните производствени мощности, преработващи дадения вид селскостопанска продукция.

За изходна информация послужиха отчетните данни за разстаниевъдството (в натурално изражение) в отделните аграрно-промишлени комплекси на района за 1979 г. и разстоянията (в км) между всеки от АПК и съответните преработвателни центрове. Беше изчислен аграрно-промишленият потенциал на ЮЦР по следните производства: производство и преработка на тютюн (ориенталски и „Вирджиния“), производство и преработка на зеленчуци (домати и пипер), производство и преработка на плодове (ябълки, сливи и праскови) и производство и преработка на винено грозде. Трябва да се уточни, че бяха използвани само разстоянията между АПК и най-значителните преработвателни центрове. Въз основа на изчисления потенциал за всеки АПК бяха изработени четири карти (вж. приложенията), на които еквипотенциалните линии представляват количествен израз на техния потенциал. Това позволява да се направят определени изводи за разкриване на формиралите се в резултат на териториалната диференциация селскостопански съчетания от различен ранг.

От фиг. 1 личи, че ареалът с най-висок потенциал в производството и преработката на тютюн е заключен между еквипотенциалните линии 300 и 550. Особено силно се откроява Хасково с потенциал 600 (за всяка карта е приета различна скала за потенциалите, тъй като и техните величини са доста различни). Характерно за разкритото териториално съчетание на тази карта е неговото меридионално разположение, включващо всички големи АПК — производители на тютюн, а също и най-значителните тютюнопреработващи центрове.

На фиг. 2 е поставен потенциалът на ЮЦР в производството и преработката на зеленчуци. Прави впечатление отделянето на една значителна по площ и сравнително хомогенна по своя потенциал територия, заключена между еквипотенциалите от 300 до 800. Тук се включват големи производители на зеленчуци от Пазарджишки, Пловдивски и Старозагорски окръг. Обективно се оформя зеленчукопроизводителен и зеленчукопреработвателен комплекс. Не може обаче да се счита за стопански изгодно такива подходящи за отглеждане на зеленчуци територии като земите на АПК Свиленград, Любимец и други да имат потенциали едва между нула и 100. От същата карта (фиг. 2) се вижда, че почти симетрично от двете страни между Братя Даскалови и Първомай са разположени територии с потенциали между 200 и 300, които би могло да се разглеждат като преходни съответно към Средногорieto и Родопите, след което постепенно започва намаляване на интензитета на потенциалите

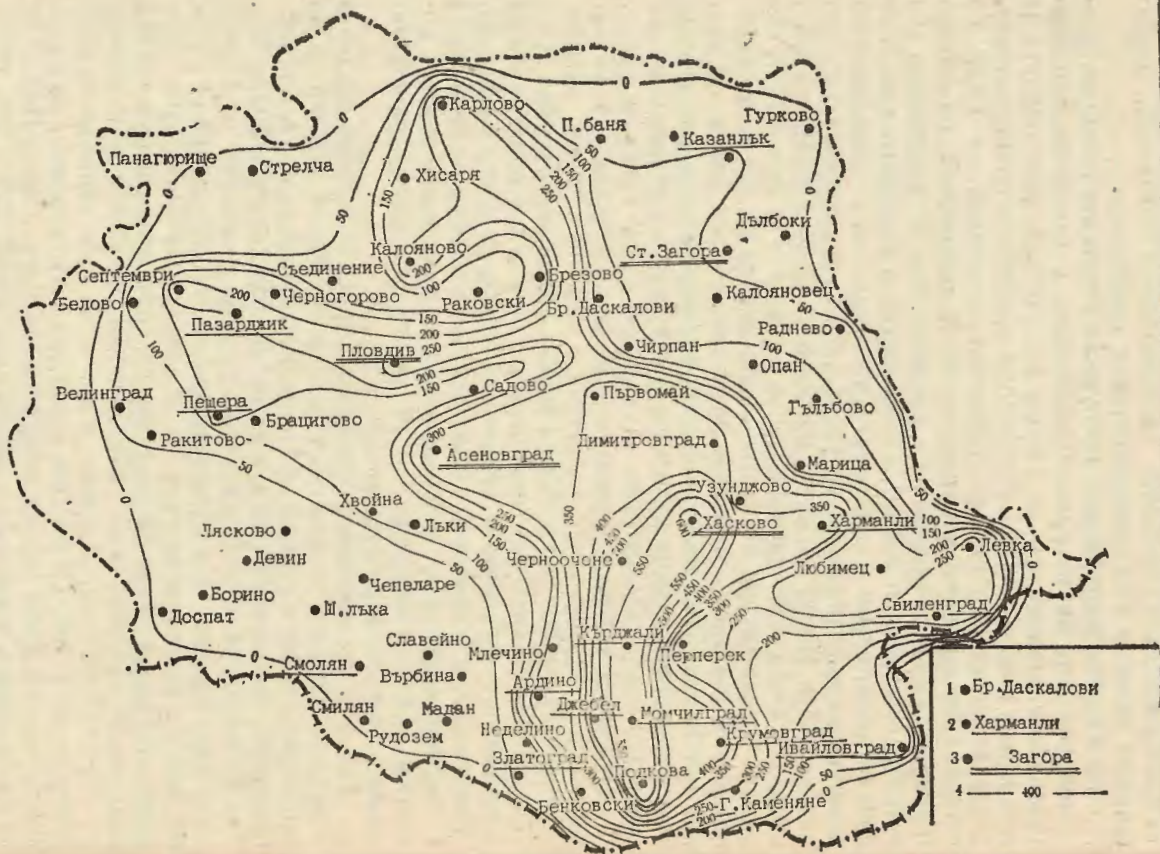
Докато зеленчукопроизводителният потенциал показва развитие по паралела и обхваща предимно Горнотракийската ни-

Фиг. 1. Селско-стопански потенциал на ЮЦР (производство и преработка на тютюна)

1 — център на АПК; 2 — тютюнопреработвателен център; 3 — тютюнопреработвателен център с производство на цигари; 4 — изолиния, съединяваща АПК с еднакъв потенциал

Fig 1. Agricultural Potential of the South Central Region (Tobacco Output and Processing)

1 — Centre of agrarian-industrial complex; 2 — Centre of tobacco processing; 3 — Tobacco processing centre producing cigarettes; 4 — Isoline incorporating agrarian-industrial complexes with similar potential

Фиг. 2. Селско-стопански потенциал на ЮЦР (производство и преработка на зеленчуци)

1 — център на АПК; 2 — преработвателен център; 3 — изолиния, съединяваща АПК с еднакъв потенциал

Fig. 2. Agricultural Potential of the South Central Region (Vegetable Output and Processing)

1 — Centre of agrarian-industrial complex; 2 — Processing centre; 3 — Isoline incorporating agrarian-industrial complexes with similar potential

зина, графичният израз на производството и преработката на винено грозде е с диагонално разположение — северозапад—югоизток (фиг. 3). За разлика от разгледаните две карти тук територията на ЮЦР е по-хомогенна по отношение на изчислените потенциали. Между еквипотенциалните линии 200 и 1000 се намират най-голям брой АПК, производители на винено грозде, както и основните винопроизводителни центрове.

Картата, изобразяваща селскостопанския потенциал на района в производството и преработката на плодове (фиг. 4), в значителна степен наподобява графичния израз на зеленчукопроизводителния потенциал. Това може да се обясни с факта, че плодове и зеленчуци се отглеждат в едни и същи АПК и се преработват най-често също в едни и същи предприятия. И тук с най-висока стойност на потенциалите се открояват АПК в низинните части, като постепенно интензитетът отслабва към оградните земи на Горнотракийската низина. Най-много АПК са разположени между изолинии 100 и 800.

От анализа на разгледаните четири карти може да се направи извод, че ЮЦР разполага със значителен селскостопански потенциал (по отношение на изследваните производства). Неговата териториална диференциация формира производствен комплекс на селскостопанското производство. Това териториално съчетание е разположено (с изключение на тютюнопроизводството и тютюнопреработването) основно в низинните части на територията му и съседните ѝ земи. Тази диференциация в аграрно-промишления потенциал на района дава основание да се счита, че в рамките на Южния централен район в резултат на специализацията и концентрацията на производството, както и на създаването се разделения на труда, е образуван аграрно-производствен комплекс със специализация в производството и преработката на посочените по-горе селскостопански култури. Разбира се ЮЦР е специализиран и в други производства (зърнопроизводство, оризопроизводство, памукопроизводство и други), но в предлаганата работа са използвани само тези четири производства, защото те в най-голяма степен са интегрирани с преработващата промишленост и при тях най-силно се проявява вертикалната интеграция.

Освен намирането на интензитета, с който се проявява аграрно-промишленият потенциал, прилаганият метод дава възможност и да се отделят комплексобразуващите ядра. Това фактически са обектите между еквипотенциалните линии с най-високи стойности. На фиг. 1 това са Хасково, Кърджали, Пловдив, Асеновград и други. На втората карта (фиг. 2) такива ядра са Пловдив, Асеновград, Пазарджик, Хасково, Чирпан и други. Картографският израз на потенциалите, представен на фиг. 2

и 3, показва едни и същи ядра — Пловдив, Пазарджик, Асеновград, Първомай и други.

Естествено може да се спори дали обектите с най-големи стойности на потенциалите си трябва да се определят като ядра или да се употреби друг израз, но от това картината не се променя. Може да се приеме, че с това конкретно прилагане на гравитационния метод в ЮЦР се прави успешен опит за количествено измерване и на териториалната диференциация на производителните сили в нашата страна.

ЛИТЕРАТУРА

- Велев, В. — Характеристика на селскостопанската зона край Димитровград и перспективи за нейното развитие. Планово стопанство, кн. 8, 1961.
- Елисеева, Л. Д., В. И. Лайкин — Методи изучения пространственной дифференциации производительных сил. Доклады Института географии Сибири и Дальнего Востока, Иркутск, № 491, 1976.
- Йорданов, Т. — За зоналността в географското разпространение на селското стопанство в Пазарджишко-Пловдивското поле и оградните му земи. Известия на ГИ БАН, т. IX, С., 1965.
- Луканов, К., А. Конарев — Ефективност на териториалното разпределение на промишленото производство, Варна, 1977.
- Медведков, Ю. В. — Экономгеографическая изученость районов капиталистического мира, Вып. 2, М., 1965.
- Пенков, И., В. Дакков — Консервната промишленост в района на Пловдивския градски административно-стопански окръг. Год. СУ, БГГФ, т. 55, кн. 3, 1962.
- Пенков, И., В. Дакков — Консервната промишленост в Плевенски и Пазарджишки административно-стопански окръг, Год. СУ, ГГФ, т. 57, кн. 2, 1964.

MEASURING THE AGRARIAN-INDUSTRIAL POTENTIAL
OF THE SOUTH CENTRAL REGION

B. Kolev

S u m m a r y

The author tries to measure quantitatively the agrarian-industrial potential of the South Central region. For this purpose he has applied the gravitational method by using the formula

$$V_i = \sum_{j=1}^n \frac{F_j}{R_{ij}},$$

where V_i — potential of the i -object

F_j — volume of production (in physical indicators) in the j -object

R_{ij} — distance between the i -object giving agricultural output, and the j -object where all production capacities necessary for agricultural processing are located.

On the basis of tobacco, vegetable, fruit and wine grapes growing the agro-industrial regional potential has been calculated.